

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

404 ק"מ 099 ספר בהעלותך תש"ס שנה 6' אילון 404
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: רמי בר חמא

– 'שאיני בת רב חסדא דקים ליה בגווה דבקיאה! הביטוי 'קים לי בגווה' מופיע מספר פעמים בבבלי ומשמעו הכרת טיבו, ידיעותיו או התנהגותו של האדם. מכאן, שבת רב חסדא מוצגת כשונה מנשים אחרות, שאפשר שאינן מקפידות בהלכה כמוה.

רבא אף מעיד על כשרותה. כמובא בכתובות (פה): על שתי נשים שבאו לדין תורה לפני רבא, האחת תבעה את השנייה בסכום כסף, והשנייה כפרה והכחישה את כל המעשה. מתקנת חכמים, במקרה כזה צריכה האישה שנתבעה להישבע 'שבועת היסט', כדי להיפטר מהתשלום. אך אשתו של רבא, שהייתה בתו של רב חסדא העידה לפניו, כי אותה אשה נהגת להזכיר שם שמים לבטלה וחשודה על השבועה. הפך רבא את חובת השבועה על הצד שכנגדה.

מוסיפה הגמרא ומספרת על מקרה אחר, שבו ישבו רב פפא ורב אדא בר מתנא לפני רבא בבית הדין, והביאו שטר אחד לרבא. אמר לו רב פפא, יודע אני בו ששטר פרוע הוא. אמר לו, האם יש אדם נוסף איתך (להעיד על כך)? אמר לו, לא. אמר לו, אף על פי שאתה אומר זאת, עד אחד אינו כלום. אמר לו רב אדא בר מתנא: ולא יהא רב פפא נאמן כבת רב חסדא?! השיב לו רבא: בת רב חסדא מוחזק אני בה שאומרת אמת, ברב פפא אינני מוחזק.

הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סימן נ"ג) מבאר את ההבדל בין נאמנותה של אשת רבא לנאמנותה של רב פפא. וז"ל: בדבר נאמן לרבו כבי תרי לומר על אחד שראה בו דבר ערוה, הנה מה שכתב בספר חפץ חיים (כלל ד' סעי' ה') שיכול אחד שיוודע בחברו דבר ערוה לומר לרבו שמאמין אותו כבי תרי ומותר רבו לשנוא אותו ולהתרחק מחברתו עד אשר ייוודע לו ששבו מדרכו הרעה, והוא מגמרא פסחים דף ק"ג. נראה פשוט, שהוא לא שמאמין לו כבי תרי משום שהוא שומר תורה ומדקדק במצוות ומתנהג בחסידות, דבשביל זה אף שהוא גדול מאוד אין זה אלא מדין חזקה שהוא כשר לעדות, שמצד חזקה זו יש לו נאמנות רק כדין עד אחד ולא יותר ואסור להאמין לו מה שאומר על חברו. אלא הוא איש שיוודע בידיעה גמורה שניסה לו בנסיונות וכדומה שהיה עמו יחד כמה שנים וראה שאינו משקר בשום אופן, את זה רשאי להאמין כבי תרי, שהוא ידיעה ברורה לו שאינו משקר ועדיף זה מחזקה בעלמא.

וראיה גדולה לזה מכתובות דף פ"ה, שרבא על פי עדותה של אשתו בת רב חסדא, שהאיתתא דאיחייבא השבועה היא חשודה אשבועה אפכה לשבועה אשכנגדה, וזימנא אחרינא העיד רב פפא על שטרא דפריעה הוא, אמר לו רבא אע"ג דאיכא מר, עד אחד לאו כלום הוא, והקשה רב אדא בר מתנא: ולא יהא רב פפא כבת רב חסדא? והשיב רבא בת רב חסדא קים לי בגווה דלא משקרא מר לא קים לי בגוויה.

והא זה ברור דרב פפא היה גם רבא סובר שהוא גדול טובא מבת רב חסדא, דאם רבא היה סובר שבת רב חסדא גדולה מרב פפא לא היה מקשה רב אדא בר מתנא בדרך תימה 'ולא יהא רב פפא כבת רב חסדא', ואף אם היה שייך להסתפק לא היה מקשה בלשון זה, אלא בלשון 'וכי בת רב חסדא גדולה מרב פפא', אלא ודאי

א. בת רב חסדא:

הגמרא במסכת בבא בתרא (יב:) דנה בענין הפסקת הנבואה לאחר חורבן בית המקדש. בתחילתה מובאים דברי רב דימי האומר שמאז חורבן בית המקדש ניטלה הנבואה מהנביאים ועברה לחכמים, ובהמשיכה מובאים דברי רבי יוחנן הטוען שמיום שחבר הבית ניתנה הנבואה לשוטים ולתינוקות (בהקשר לזה כתב בספר הברית לרבי פנחס אליהו מוילנא זצוק"ל, ח"ב מאמר י"א פרק ה': "ואני הולך רכיל מגלה סוד בלחישה לאחי החביב, אם ראה תראה ילדים קטנים משחקים באיזה חצר או רחוב בנושאי המיטה וחילופיהן ועל כתף ישאו איזה עץ ועליו דבר מה או ילד אחד מן החבורה ועונים ואומרים שזה מת, אזי בטח תדע שבאותו חצר או רחוב יהיה בר מינן וליעגל קאתי, וכן אם צחקו הנערים כאילו מצילים מטלטלים מן הדליקה ובורחים מן השריפה נאמנה תדע שכן יהיה באותו מקום או באותה שכונה, ודעת לנבון נקל להבין דבר מתוך דבר". עכ"ל. העיון יעקב מבאר מדוע ניתנה הנבואה לקטנים ושוטים, כי לאחר חורבן בית המקדש ירד צער לעולם, והתנאי לקבלת הנבואה הוא ה"שמחה". וקטנים ושוטים אינם טרודים בדאגות ולכן השמחה ממלאת את ליבם ויכולים לזכות לנבואה).

כראיה לכך שניתנה נבואה לקטנים מספרת הגמרא על בתו הקטנה של רב חסדא שישבה בחיקו, ולפניו ישבו תלמידיו: רבא ורמי בר חמא. שאל רב חסדא את בתו: עם מי משניהם את רוצה להתחתן? השיבה לו: עם שניהם. מיד אמר רבא: ואני אחרון - השני. רבא הרגיש שנבואה נזרקה מפי הילדה, ולכן ביקש שהוא יהיה האחרון. אכן, היא נישאה בתחילה לרמי בר חמא, ואילו רבא נשא לו אשה אחרת. לאחר שנים נפטר רמי בר חמא (ובברכות מז: אומר רבא כי הסיבה למותו של רמי בר חמא היתה על שלא צירף לזימון את רב מנשיא בר תחליפא: 'כי נח נפשיה דרמי בר חמא אמר רבא, לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא'). ובת רבי חסדא - אלמנתו של רמי בר חמא חיכתה לרבא י"ב שנים, עד שנפטרה אשתו הראשונה של רבא והוא נשאה לאשה.

אומרת הגמרא ביבמות (לד:): כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: כל ששהתה אחר (מיתת) בעלה עשר שנים ונשאת - שוב אינה יולדת. אמר רב נחמן: לא שנו אלא שאין דעתה להינשא, אבל דעתה להינשא - מתעברת. אמר ליה רבא לבת רב חסדא [אשתו של רבא, רש"י]: קא מרנני רבנן אבתריך [ששהתה עשר שנים אחר בעלה הראשון ואח"כ כשנישאת לרבא ילדה]! אמרה: אנא דעתא עלך הואי. ובתוספות שם מובא: אמר רבינו תם משום ההיא עובדא דפרק קמא דבבא בתרא דאמרה בת רב חסדא תרווייהו קבעינא והיתה מצפה שתתקיים נבואתה, לפי שהיה לרבא אשה אחרת, איחרה לינשא לו.

רבא העריך מאוד את בת רב חסדא כמובא בחגיגה (ה), רבא נתן הוראה שאסור לבעל לשלוח לאשתו בערב שבת בשר שאינו מנוקד מן החלב ומן הגידים האסורים באכילה, שמא תיכשל. הגמרא מקשה על דברי רבא, שהרי הוא עצמו היה משגר לאשתו בשר לא מנוקד בערבי שבתות, והיא דוחה את הקושיה בנימוק שרבא ידע כי בת רב חסדא אשתו בקיאה בהכשרת הבשר לבישול

משמע זהו היה בדרך לכ"ע אף לדבא שאינה שייכת למזוגות רב פפא, ומ"מ אמר רבא דרב פפא לא קים לי בגוויה ובת רב חסדא קים לי בגווה. והטעם הוא כדבארתי, דמה שמכיר רבא שהוא תלמיד חכם גדול והוא מהאמוראים הגדולים שהוא ירא שמים ויש בו כל המעלות ומידות טובות, מ"מ כיון שלא מכיר אותו בנסיון הוא רק מדין חזקת כשרות שאיש כרב פפא לא ישקר, ולכן הוא כדן חזקה שיש על כל אדם כשר שהאמינה תורה רק בדין עד אחד. אבל בת רב חסדא שמכיר אותה רבא בידיעה ברורה ע"י כמה נסיונות שנזמנו לו שלא משקרא, אין זה מדין חזקה אלא ידיעה ודאית שלכן רשאי להאמינה כבי תרי, וזהו גם מה שאמר רב פפא על אבא מר בריה דקים ליה בגוויה, עכ"ל האגרו"מ ע"ש.

מותה של אשת רבא היה מחמת פתרון חלום בצורה שאינה טובה. כמבואר בברכות (נו.) על בר הדיא שהיה פותר חלומות לפי סכום הכסף שהיו נותנים לו על פתרון החלומות, אביי שהיה משלם, היה פותר לו חלומותיו לטובה. ואילו רבא שלא היה משלם לו, היה פותר לו לרעה. רבא סיפר לו כי ראה בחלומו את דלת ביתו נופלת, ופתר לו, כי אשתו תמות. כפי שקרה באמת.

ובסופו גילה זאת רבא: "בהדי דקא סליק - נפל סיפרא מיניה, אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה: כל החלומות הולכין אחר הפה. אמר: רשע! בדידך קיימא וצערתן כולי האי! כולוהו מחילנא לך, בר מברתיה דרב חסדא. (מגמרא זו הוכיח הגאון רבי חיים פאלאג'י ע"ה בספרו חקקי לב י"ד סימן מ"ט, בענין חרם דרבינו גרשום שאסור לקרוא מכתב של אדם אחר, שבמקום שיש חשש להיזק ממוני - מותר לפתוח את המכתב) והוסיף רבא לקללו: 'הא רעוא דלמסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה' (מגמרא זו הוכיח החזון איש סנהדרין סימן כ' סק"י, שמותר לקלל עוברי עבירה). אמר: מאי אעביד? גמירי: דקללת חכם אפילו בחנם היא באה, וכל שכן רבא - דבדינא קא לייט, אמר: איקום ואגלי.

המהרש"א בב"ב שואל: איך רבא קילל את רמי בר חמא - בעלה הראשון של זוגתו, שהרי בכך שאמר "ואני אחרון" משמע שמקלל ח"ו את רמי בר חמא שח"ו ימות לפניו. ותיירך, שלא התכוין אלא שיתגרש ממנה וז"ל: 'לא קללו שימות רמי בר חמא לפניו אלא שיתגרש רמי בר חמא ואח"כ ישא אותה רבא' (אלא שצ"ע מדוע להתגרש לא חשבי קללה. ועוד העיר הפורת יוסף, שכל דברי המהרש"א רק לפי השיטות בתוס' בחולין קלג, שרבא לא היה כהן, אולם אם היה כהן בודאי לא התכוון לגירושין שהרי אסור לכהן בגרושה).

בשו"ת משנה הלכות (חלק ט"ו, סימן קל"א) ביאר את המעשה באופן אחר, והקדים להקשות, אטו רב חסדא לצחק או לשחק בא עם בתו ושני בחורים ח"ו, ששאל את בתו בפניהם וכו'. מה היה כאן?

אלא מעשה שהיה כך היה, רב חסדא רצה לקדש את בתו לאחד משני הבחורים, והנערה ישבה בכנפיה דרב חסדא ורצה להשיאה לאחד משני התלמידים. ולפי שתנן (קידושין מא.) האיש מקדש את בתו כשהיא נערה, ובגמרא אמרו, כשהיא נערה אין כשהיא קטנה לא. מסייע ליה לרב, דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי אלעזר: אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה. לכן רב חסדא שרצה לקדש את בתו, שאל אותה באיזה מהן תרצה, כלומר שתאמר בפלוני אני רוצה ויקדשה לו, אמרה ליה תרוייהו. וכיון דנתרצית בתרוייהו, הרי כבר אמרה בפלוני אני רוצה, אלא שהוסיפה לומר שרוצה בתרוייהו. ופנה רב חסדא קודם לרבא, שהרי לאחר שכבר אמרה 'בשניהם אני רוצה', נשאר לו לרב חסדא לברר חתן לבתו, וברבא בחר ראשון ורצה לקדשה לו, ואמר רבא שהוא אינו רוצה בה עכשיו, ואנא בתרא. ואז פנה לרמי בר חמא והשיאה לו, ואח"כ מת ונשאה רבא. ומיושבת קושיית המהרש"א שרבא לא אמר אני אחרון מחמת קללה של מיתה או גירושין, אלא באותה עת לא רצה, ולאחר שקדם רמי בר חמא, התקיימה נבואת התינוקות וכו'.

בביאור בקשת רמי בר חמא מרב חסדא שישמש אותו:

הגמרא בבבא קמא (כ.), דנה בדין "זה נהנה וזה לא חסר". הדוגמא שמביאה הגמרא לעיקרון זה היא אדם שאין לו דירה משלו, וגר בבית חבירו שאינו מיועד להשכרה: שימוש זה בבית נחשב הנאה כיון שאילולי היה גר בבית זה, היה שוכר דירה אחרת. אולם בעל הבית אינו מפסיד דבר, כיון שבכל מקרה לא היה משכיר אותו.

מציינת הגמרא שרב חסדא שאל את רמי בר חמא לדעתו בנידון והוא השיב לו שזו משנה מפורשת, וכששאל רב חסדא: "הי מתניתין?", השיב לו רמי בר חמא: "לכי תשמש לי (-כשתשמשני שימוש אחד, אומר לך". רש"י). שקל סודריה כךך ליה (-קיפל לו סודר שלי)". אמר ליה, אם נהנית משלמת מה שנהנית".

ויש לשאול, כפי שהזכרנו מדברי הגמרא בבבא בתרא דמי בר חמא היה חתנו של רב חסדא וחייב הוא בכבודו (כנפסק בשו"ע י"ד סימן ר"מ סעיף כ"ד) וכיצד מבקש ממנו שימש אותו?

עוד יש לשאול, נפסק ברמ"א (או"ח סי' קכח סעי' מ"ה): "אסור להשתמש בכהן, אפי' בזמן הזה, דהוי כמועל בהקדש, אם לא מחל על כך".

מקור דין זה הוא בירושלמי (ברכות פ"ח ה"ה): "מנין המשתמש בכהונה מעל, רבי אחא בשם שמואל אמר, 'אתם קודש לה' והכלים קודש' (עזרא ח', כ"ח), מה כלים המשתמש בהן מעל אף המשתמש בכהנים מעל", ובהגהות מיימוניות 'הל' עבדים פ"ג אות ב') נתקשה בדברי הירושלמי מכמה מקומות בש"ס, כי רב חסדא כהן היה (עי' רש"י שבת י: ברכות מד.), ואיך נשתמש בו רמי בר חמא, הלא אסור להשתמש בכהן, ונשאר בצ"ע.

אודות קושיא זו של בעל ההגהות מיימוניות תירץ ה'משנה למלך' (שם) על פי דברי הסמ"ק (עשה פ"ג), שאיסור זה להשתמש בכהונה לא נאמר אלא בחינם, אבל בשכר שרי, וכאן קיבל רב חסדא שכרו משלם, כי השכר היה שאמר לו הראיה מן המשנה לפשוט הספק בדין זה נהנה וזה לא חסר.

ואילו ה'מגן אברהם' (שם סקע"ה) הוכיח מזה למה שהסיק הרמ"א שאם הכהן מוחל מותר להשתמש בו. מקור הדין הוא מדברי הגהות 'מרדכי' (גיטין אות תס"א): "מעשה בכהן שיצק מים על ידי ר"ת, והקשה לו תלמיד, הא שנינו בירושלמי 'המשתמש בכהונה מעל', והשיב לו, אין בהם קדושה בזמן הזה, דקיי"ל בגדיהם עליהם קדושה עליהם ואי לא לא, והקשה, אם כן כל מיני קדושה לא ליעבד להו, ושתיק רבינו תם, והשיב ה"ר פטר, דנהי דיש בהן קדושה יכול למחול", ומביא המג"א אחת ההוכחות לכך, ממה שרמי בר חמא השתמש ברב חסדא, הגם שהיה כהן, כי רב חסדא מחל לו על השתמשותו בו.

תירוץ של המור וקציעה - כוונת רמי בר חמא לבדיחותא בעלמא:

החיד"א בספרו פתח עיניים מביא על כך את דברי הגאון היעב"ץ ב'מור וקציעה' (סי' קכ"ח), שנתקשה גם כן בזה, וכלשונו: "דהא ודאי... לא היה רמי בר חמא משתמש ברב חסדא שהיה חותנו, וחייב בכבודו, כדאיתא במדרש (מכילתא יתרו א, ז) שחייב אדם בכבוד חמיו, ועוד דודאי היה רבו גם כן, ורמי בר חמא היה תלמיד חבר לרב חסדא בלי ספק, אלא על כרחך בדיחותא בעלמא הוה, כענין בר קפרא עם רבי, דנשיא הוה וכבודו אינו מחול, ועם כל זה נשתמש בו כי האי גוונא, כדאיתא בגמרא דפ"ה דנדרים (נא.) ואף על פי שהיקל בכבודו ביותר, ומכאן נראה לי ראייה גמורה למה שנשאל מהר"ט בתשו' (ח"ב סי' טז) בכיוצא בזה, שאדם אחד היקל בכבוד ציבור בלשון צחות וקרא אותן בני היוונים, ופשיט לה מסברא בעלמא דמילי דבדיחותא הי ניהו מילי דכדי, דלא ענשינן עלייהו, משום כבוד רב או ציבור, עי"ש, והרי סעד מתלמוד ערוך כזכור", והיינו, כי רמי בר חמא לא התכוין באמת שימש אותו, וכל כוונתו היתה לבדיחותא בעלמא, ואין בזה שום חשש וכדברי המהר"ט.

ויש לפרש את דבריו שאין הכוונה ל"בדיחותא" לשחוק והיתול, אלא היא גורמת לאדם שמחה ועל ידה אדם מרחיב את דעתו וכדוגמת רבה (שבת ל:): 'כי הא דרבה, מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא, ובדחי רבנן. לסוף, יתיב באימתא ופתח בשמעתא'. הרי שהיה פותח את השיעור ב'מילתא דבדיחותא' כדי לפתוח את ליבם של התלמידים.

תירוץ של רבי שמעון שקופ:

הגאון רבי שמעון שקאפ בהקדמתו לשערי יושר מביא תירוץ בשם גיסו הגרש"ז מטעלז, טבע של אנשים הוא שכשצריכים ללמוד דבר מחבירו אם דומה רבו כמלאך אז אפי' אם לא יבין כמושכל ראשון מה הוא אומר, הרי הוא יעמול ויגע להבין דבריו הקדושים ויתלה השגיאה בהבנתו הקלושה, משא"כ אם המלמד אינו נחשב כ"כ, אם הוא לא יבינו מיד אז יניח דבריו ויבטלם בלבו ולכן אדרבה מכיון שהיה רב חסדא חותנו חשש רמי בר חמא ביותר שיבטל דבריו ויפרט שיש מקום לבטלם, כמו שאמר רבא מיד אח"כ דלא דמי מתנב' שכאן זה נהנה וזה חסר וכו', לכן רצה רמי בר חמא דוקא שירצה ר"ח ללמוד ממנו כתלמיד לפני רב עכ"ל.

תירוץ על פי הסוד:

ונראה לפרש בדרך אחרת בשער הגלגולים (הקדמה ל"ו) מעיד המהר"ח וז"ל: גם בענין רמי בר חמא אמר לי, כי הנה הוא נרמז בראשי תיבות פסוק (תהילים ל"א, כ'): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". עכ"ל.

נמצא כי האור הרוחני של רמי בר חמא הוא גנוז כדוגמת השפע הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. והנה מצינו החת"ס בספרו תורת משה (בחוקתי פרק כ"ו) מתרץ היאך מבטיחה התורה שאם בחוקתי תלכו' יקבלו שכר והלא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט:), אלא, שאין בעולם הזה שכר עבור המצוה עצמה, אבל עבור הטירחה שטורח למצוה, יש שכר אף בעולם הזה, כדרך שאמרו הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו, אע"פ שאינו עושה מכל מקום כיון שטרח עצמו והלך שכר הליכה בידו. ולכן אמר שלמה המלך ע"ה בחכמתו "טוב סחרה מכל סחורה" (משלי ג', י"ד), כי אם אחד הלך לשוק ולא עסק במשא ומתן אין לו כלום, אבל זה שהלך לבית המדרש אע"פ שאינו עושה, שכר הליכה בידו. ובזה תירץ מה שדרשו חז"ל "אם בחוקתי תלכו" פי' שתהיו עמלים ותטריחו אתכם בשביל התורה, עבור זה "ונתתי גשמיכם בעתם", אבל לא עבור גוף המצוה, כי 'שכר מצוה בהאי עלמא ליכא'.

על פי זה יש לומר כי רמי בר חמא הוא בבחינת "אשר צפנת" אורו צפון וגנוז, ורק לעתיד לבוא יגלו את אורו הגדול [כמו שמצינו שכתב הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע בקונטרס "דברי סופרים" סימן ה' אות ט"ז: ונמצא כתוב בספרים, שלעתיד לבא יהיה הלכה כבית שמאי, ונראה הטעם לזה דהא בית שמאי מחדדי טפי והאמת כדבריהם, אלא דבזמן הזה אין אנו יכולין לירד לסוף דעתם, כמו שאמרו (עירובין יג:) גלוי וידוע שאין בדורו של רבי מאיר כמותו, אלא שלא יכלו לעמוד על סוף דעתו], ואם בכל זאת רוצים להכיר ולקבל מאורו כאן בעולם הזה, צריך לטרוח ולעמול, ורק אז הותר לו לגלות סודות התורה הידועים לו.

כוונת רמי בר חמא בבקשתו לשמשו להוכיח את שיטתו "זה נהנה וזה לא חסר חייב לשלם":

תירוץ נוסף בהקדם, העוסק במצוה וכוונתו גם להנאת עצמו, וכמו שמציינת הגמרא בפסחים (ח.), שבודק אחר החמץ וגם מחפש אחר מחט שאבדה לו, עדיין חשוב עוסק במצוה.

ולכן כתב בשו"ת יד אליהו (לרבי אליהו ב"ר שמואל מלובלין שאלה ב"ד), גבאי האוסף צדקה ולוקח גם מעט עבור עצמו, עדיין שם עוסק במצוה עליו וצריך לעמוד בפניו מדין חביבה מצוה בשעתה – כבוד המצוה. וכן הסיק רבינו יוסף חיים בספרו בן איש חיל, שבכל המצוות גם אם היתה כוונתו להנאתו, לא פגם במצוה וקיומה בשלימות.

אולם בספר שם משמואל (מועדים, ליל שני של ראש השנה) מחלק בין מצוות שאין לקיימן שלא לשמה לבין לימוד תורה שמותר ללמוד אף שלא לשמה וז"ל: ובאשר העשייה היא מעשה גשמי, צריכה יותר שמירה שתהיה לשמה, כברשי"י יומא (יט:) אם ה' לא יבנה בית, כלומר, היזוהר בעבודתך שתהא לשם שמים שתהא לצדקת שם אינה רצויה אין טורחך עולה לכלום. עכ"ד. ומשמע מדקאמר עולה לכלום כגרסת הרמב"ם לעולם יעסוק אדם בתורה אף שלא לשמה, ולא גרס במצוות, שמצוה שלא לשמה אינה עולה לכלום, שמצוות שהן בעשייה גשמית צריכין יותר שמירה מכחות החיצונים. ע"כ (ועי' למשל, בשו"ת גינת ורדים (חלק א"ח חלק ב' כלל ב' סכ"ח) שכתב בענין מזוזה שמניחה בטפח הסמוך לחוץ כדי שתשמור על כל הבית, דאם עושה את המזוזה רק לכוונת שימור הבית, סכנה היא לו ולא שומרת את הבית. ע"כ. אך שם כוונתו רק להנאת עצמו ולא לשם המצוה, ולכן לא עולה לו לשם מצוה ואינה מגינה ושומרת עליו).

ובמחלוקת זו נחלקו כבר התנאים ביבמות (ט:): בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה מצוות יבום קודמת למצוות חליצה ועכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו מצוות חליצה קודמת למצוות יבום. אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק: חזרו לומר מצוות יבום קודמת למצוות חליצה. אמר לו רב נחמן בר יצחק: אכשור דרי? מעיקרא סברי לה כאבא שאול ולבסוף סברי לה כרבנן, דתניא, אבא שאול אומר, הכונס את יבמתו לשם נוי ולשום אישות ולשום דבר אחר כאילו פוגע בערוה, וקרוב אני בעיני להיות הולד ממזר. וחכמים אומרים (כי תצא כ"ה, ה') "יבמה יבא עליה" - מכל מקום. ע"כ.

נמצא כי לפי אבא שאול כיון שמצטרפת כוונה לשם נוי, פוגמת היא במצוות יבום. אולם חכמים סוברים שאין כוונת הנאה עצמית פוגמת במצוה. ודעתו של רמי בר חמא היא כחכמים שההנאה עצמית של האדם אינה פוגמת במצוה.

מעתה נבוא ונלמד את הסוגיא בב"ק (כ.) רב חסדא אומר לרמי בר חמא שהם הסתפקו לגבי אדם העשוי לשכור בית והוא גר בדירה שאינה עמודת להשכרה. האם יכול הדייר לומר לבעל הדירה: "מאי חיסרתניך" כי בין כה וכה הוא לא היה משכיר את הדירה. או שמא יכול בעל הדירה לומר לדייר, הרי נהנית, שאלמלא דרת בחצרי היית שוכר דירה ומשלם עליה וצריך אותה להעלות לי שכר.

ועל כך השיב לו רמי בר חמא שזו משנה מפורשת, שאל אותו רב חסדא: "הי מתניתין" ועל כך הגיב רמי בר חמא: "לכי תשמע לי". נטל רב חסדא את סודרו של רמי בר חמא וקיפלו עבורו, ואז השיב לו כי כוונתו היתה למשנה: "ואם נהנית משלם מה שנהנית". הרי שהנאה מחייבת תשלום.

ונראה לומר כי בקשת רמי בר חמא מרב חסדא לשמשו, היתה כי להוכיח בזה את שיטתו ב"זה נהנה וזה לא חסר" - חייב לשלם". לכך ביקש ממנו לשמשו, כדי להמחיש בזה, כמו בשימוש תלמידי חכמים אף שיש לתלמיד הנאה בכך שזכה לשמש את הרב, אבל אין ההנאה פוגמת בשכרו ואמרינן "גדולה שימושה יותר מלימודה". כך הוא גם בשאר מצוות אף שנהנה מקיום המצוה אין ההנאה פוגמת במצוה וכדוגמת מצוות יבום שכוונתו אף לנוי.

והנה הסוברים "זה נהנה וזה לא חסר - פטור לשלם" סיבת הפטור משום טענת 'כופין על מידת סדום', ומחוייב בעל הדירה לעשות חסד עם עמיתו כאשר לא נגרם לו הפסד מכך (כן ביאר הפנ"י בב"ק שם. וכן כתב בכסף הקדשים חו"מ סימן ר"ז סעיף א'. ובשו"ת הרשב"ש סימן ס"ז מובא: "לפי שאנחנו קהל עדת ישראל, אנו גומלי חסדים, ואין אנחנו כמדת סדום קפדנים, וכל דבר שזה נהנה וזה אינו חסר, כל מי שמקפיד בו - הוא ממידת סדום, וראוי עלינו שלא להקפיד בזה").

אולם רמי בר חמא החולק וסובר כי "זה נהנה וזה לא חסר" - חייב לשלם", כי לדעתו דרישת התשלום על ההנאה מהדירה אינה גורעת ממצוות חסד, וקבלת התשלום אינה פוגמת במצוות חסד.

וכמעשה שהיה עם החפץ חיים (הובא בספר לשכנו תדרשו חלק א' קונטרס מזקנים אתבונן עמוד ל"ב) שחלף פעם על פתחו של רוקח המוכר תרופות לאנשי העיר (שהיה קצת רחוק משמירת תורה ומצוות), והחפץ חיים אמר לו בהתפעלות שהוא מקנא בזכויות שלו. הרוקח התפלא לשמוע על מה יש לקנאות בו. ענה לו החפץ חיים, שהוא זוכה במצוות רבות של חסד: למכור תרופות לאנשי העיר ולהציל נפשות מידי יום ביומו. אמר לו הרוקח: שהוא מתכוין לשם פרנסה ולא לשם חסד. נענה החפץ חיים ואמר: אתה צריך להתכוין שהנך בא לקיים מצוות גמילות חסד והצלת נפשות עם אנשי העיר ואע"פ שאתה מרויח ממסחר זה לצורך פרנסתך, אין זה מוריד מערך המצוה אם הנך מכין לשם שמים.

הרוקח שמע לעצתו ומני אז התקרב ליהדות ונעשה לבעל תשובה ובמשך הזמן אף עמד בראש כל מפעלי החסד שבעיר.

כמו כן מסופר על הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל שראה פעם פועלים סוללים כביש, התבטא ואמר, אכן הרי הם עושים מצוה גדולה של גמילות חסדים עם הציבור, אבל תלוי מה הם חושבים, שאם הם כוונתם לשם להרויח ממנו, אם כן הרי הם רק פועלים בלבד. ואם כוונתם לשם גמילות חסדים אלא שהם לוקחים כסף לצורך פרנסתם, הרי הם זוכים למצוות גמ"ח רבה מאד.

ועיין בשו"ע (א"ח סי' ל"ח סעיף ח') בדין סוחרי תפילין שפטורים מקריאת שמע. וכתב שם המ"ב שזהו דוקא עם עיקר כונתם למכור כדי להמציא תפילין למי שצריך להם, אבל עם עיקר כונתם להרויח, אין זה נחשב לעוסק במצוה וחייבים בקר"ש.

הרי לנו עד כמה חשוב מחשבת לשם מצוה שהופך את המעשה מן הקצה אל הקצה שזו נחשב לסוחר וחבירו נחשב לעוסק בדבר מצוה שפטור מקריאת שמע.

לפיכך ביקש רמי בר חמא מרב חסדא, על אף שהיה חמוי שישמש אותו, כי במעשה זה יוכיח, כי גם כשמקבל תשלום על מעשה המצוה אין זה גורע במצוה. ואף ב"זה נהנה וזה לא חסר" שמקיים בזה מצוות חסד, יש לו לשלם.

והעירו לי בזה, שגם לפי תירוץ זה מבואר מדוע נרמז רמי בר חמא בפסוק "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך", כי רמי בר חמא גילה לנו, כי גם מעשה פשוט, אבל עם כוונה לשם שמים, צפון בו שכר רב.

קו' להתענג בתענוגים'

0772618021

לפרשת בהעלותך הקש: 1,4,3

לשמיעת שיעורים ב'קול הלשון'

חייג: 036171068

שלוחה: 47